

МРНТИ: 15.31.31

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-7847.06>

Бименов Қ. Т.¹, Стыбаева А.Ш.², Имамбекова Г.С.², Оралымбетова Г.У.²

¹ SILK WAY Халықаралық университеті, (Шымкент, Қазақстан)

² М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті. (Қазақстан, Тараз)

УНИВЕРСИТЕТ СТУДЕНТТЕРІНІҢ МОТИВАЦИЯ ҚҰРЫЛЫМЫНДАҒЫ ЖЕТІСТІККЕ ЖЕТУ ЖӘНЕ СӘТСІЗДІКТЕН ҚОРҚУ МОТИВАЦИЯСЫНЫ ЗЕРТТЕУ

Түйіндеме

Мақалада, мотивация психологияда іргелі мәселелердің бірі ретінде талданады. Мұнда, мінез-құлқ, мотивация, әсіресе тәрбиелік мотивтерді зерттеу педагогикалық зерттеулерде маңызды орын алады. Студентпен тиімді әлеуметтік-педагогикалық өзара іс-қимыл жасау, оның мотивациясының ерекшеліктерін ескерусіз жүргізу мүмкін емес. Студенттердің объективті ұқсас әрекеттерінің артында (мысалы, жақсы оқуға деген құлшыныс) болуы үшін әртүрлі себептер (жақсы маман болуға ниет, стипендиядан айрылу қорқынышы, топта құрметке ұмтылу және т.б.) қажет. Білім беру мотивациясы жүйелі және мотивтердің иерархиясын білдіреді, мұнда бір немесе басқа мотивтер тобы басым болады. Мотивациялық процесстердің трансформациялану құбылысы, білім саласында санның сапаға өту процессінде көрініс табады. Көп реттік әртүрлі кәсіби мамандану пәндерінің жүктемелері, бірнеше рет оқу іс-әрекеті барысында психологиялық адаптациясын көрсететін нақты шартта стереотиптің қалыптасуына алып келеді.

Кілттік сөз; мотивация, университет, студент, жетістікке жету, сәтсіздіктен қорқу мотивациясыны, зерттеу, психология, білім.

Бименов Қ. Т.¹, Стыбаева А.Ш.², Имамбекова Г.С.², Оралымбетова Г.У.²

¹ Международного университета SILKWAY, (Шымкент, Казахстан)

² Таразский региональный университет им.М.Х.Дулати, (Тараз, Казахстан)

В СТРУКТУРЕ МОТИВАЦИИ СТУДЕНТОВ ВУЗА ИССЛЕДОВАНИЕ МОТИВАЦИИ ДОСТИЖЕНИЯ УСПЕХА И МОТИВАЦИИ СТРАХА НЕУДАЧИ

Резюме

В статье мотивация анализируется как одна из фундаментальных проблем в психологии. Здесь важное место в педагогических исследованиях занимает изучение поведения, мотивации, особенно воспитательных мотивов. Эффективное социально-педагогическое взаимодействие со студентом невозможно провести без учета особенностей его мотивации. За объективно подобными действиями студентов (например, желанием хорошо учиться) следует наличие различных причин (желание стать хорошим специалистом, страх потерять стипендию, стремление к уважению в группе и т.д.). Образовательная мотивация носит системный характер и представляет собой иерархию мотивов, где преобладает та или иная группа мотивов. Явление трансформации мотивационных процессов, проявляющееся в процессе перехода количества в качество, в сфере образования. Многократные нагрузки различных дисциплин профессиональной специализации приводят к формированию стереотипа в конкретном состоянии, отражающего психологическую адаптацию в процессе многократной учебной деятельности.

Ключевое слово; мотивация, университет, студент, мотивация достижения, боязнь неудачи, исследования, психология, образование

Beumenov K.T.¹, Stybayeva A.Sh.², Imambekova G.S.², Oralymbetova G.U.²

¹ SILK WAY International University, (Kazakhstan, Shymkent)

² Taraz regional university named after M.Kh.Dulaty, (Kazakhstan, Taraz)

IN THE STRUCTURE OF MOTIVATION OF UNIVERSITY STUDENTS, THE LEARNING OF MOTIVATION TO ACHIEVE SUCCESS AND MOTIVATION OF FEAR OF FAILURE.

Abstract

The article analyzes motivation as one of the fundamental problems in psychology. Here, an important place in pedagogical research is occupied by the study of behavior, motivation, especially educational motives. Effective social and pedagogical interaction with a student can not be carried out without taking into account the peculiarities of his motivation. For objectively similar actions of students (for example, the desire to study well), there are various reasons (the desire to become a good specialist, the fear of losing a scholarship, the desire for respect in the group, etc.). Educational motivation is systemic in nature and represents a hierarchy of motives, where one or another group of motives prevails. The phenomenon of transformation of motivational processes, manifested in the process of transition from quantity to quality, in the field of education. Multiple loads of various disciplines of professional specialization lead to the formation of a stereotype in a particular state, reflecting psychological adaptation in the process of multiple educational activities.

Keyword: motivation, University, student, achievement of motivation, fear of failure, research, psychology, education

Психологиялық әдебиетте "мотивация" түсінігі көп аспектілі құбылыс, мінез-құлықтың қозғаушы күштерінің "қорытпасы" ретінде түсіндіріледі. Онда қажеттіліктер, мүдделер, мақсаттар, ұстанымдар, тұлғалық талаптар сияқты компоненттер бөлінеді. Осының бәрі адамды белгілі бір бағытқа бұрылуын ынталандырады. Оқу іс-әрекетінің мотивациясы біркелкі емес, ол көптеген факторларға байланысты: студенттердің жеке ерекшеліктеріне, ең жақын референттік топтың сипатына, студенттік ұжымның даму деңгейіне және т.б. Екінші жағынан, адамның психикалық құбылыс ретінде әрекет ете отырып, мінез-құлқының мотивациясы, әрқашан жеке тұлға өкілі болып табылатын сол әлеумет (топтың, ортақтықтың) көзқарастарының, құндылықтық бағдарларының көрінісі болып табылады.

Мотивация психологияда іргелі мәселелердің бірі болып табылады. Мінез-құлық, мотивация, әсіресе тәрбиелік мотивтерді зерттеу педагогикалық зерттеулерде маңызды орын алады. Студентпен тиімді әлеуметтік-педагогикалық өзара іс-қимыл жасау, оның мотивациясының ерекшеліктерін ескерусіз жүргізу мүмкін емес. Студенттердің объективті ұқсас әрекеттерінің артында (мысалы, жақсы оқуға деген құлшыныс) болуы үшін әртүрлі себептер (жақсы маман болуға ниет, стипендиядан айрылу қорқынышы, топта құрметке ұмтылу және т.б.) қажет. Білім беру мотивациясы жүйелі және мотивтердің иерархиясын білдіреді, мұнда бір немесе басқа мотивтер тобы басым болады. Білім мотивациясының құрылымын зерттеу және талдама беру тиімді бол үшін Б.И. Дадоновтың төрт құрылымды компоненті бар. Олар: іс-әрекеттің өзінен ләззат алу (процесті бағдарлау); іс-әрекеттің тікелей нәтижесінің маңыздылығы (нәтижеге назар аудару); қызметі үшін мотивациялық сыйақы күш (бағалау, марапаттауға); адамға қысым көрсету (жазадан аулақ болуға бағыттау).

Мотивтердің сапалық сипаттамасы, ең алдымен, сыртқы және ішкі мотивтердің бөлінуімен байланысты болып келеді. Сыртқы құрамына жаза мен сыйақы, қорқыту мен талап ету, материалдық пайда, топтық қысым, болашақтағы пайда күту және т.б. кіреді. Олардың барлығы оқыту мақсатына байланысты сыртқы әсер болып табылады, мұндай жағдайларда оқушы немқұрайлы немесе ренішті болуы мүмкін және мәжбүр мінезді болуы мүмкін. Бұл жағдайларда білім мен дағдылар тек басты мақсаттарға жетудің құралы болып табылады (жазадан аулақ болу, жеке жетістікке жету, мансаптық пайда, қанағаттанушылық және т.б.). Ішкі мотивтер (процеске және нәтижеге назар аудару) адамның мақсаты ретінде оқуға итермелейтін, мысалы, білімге деген қызығушылығы мен ынтасы, мәдени және мәдениетті арттыруға деген ұмтылысы және кәсіби деңгейі қамтылады.

Мотивтерді ішкі және сыртқы деп бөлу жеткіліксіз. Сыртқы мотивтердің өзі жағымды (жетістік мотивтері) және жығымсыз (аулақ болу, қорғану мотивтері) болуы мүмкін. Сыртқы жағымды себептер яғни мотивтер өзімен теңдей жағымсыз мотивтерге тең болсада жағымсызға қарағанда тиімді болып табылады.

Сәттілікке немесе сәтсіздікке бағытталған екі түрткі түрінің өкілдерінің жалпыланған ерекшеліктерін келтіріп көрейік [1].

Жетістік мотивациясы әрдайым позитивті болып келеді. Мұндай мотивация кезінде адам бағыты конструктивті, оң жағдайлы жетістікке бағытталады. Адамның жеке белсенділігі оның жетістікке қол жеткізуінің қажеттілігін анықтайды.

Бұл типтің тұлғалары негізінде белсенді, инициативті болып келеді. Егер кедергілер кездесе олардың алдын алу жолдарын қарастырады. Сыртқы басқаруға олардың істерінің тиімділігі және кезеңдері тәуелді емес. Жетістікке ұмтылу үшін барлығын жасайды. Өзінің болашағын алдын ала

жоспарлауға бейімді. Өздері орта не ортадан асатын деңгейдегі ауыр қызметтерді атқара алады. Олар өздерінің алдында анық қол жетізе алатын жетістікерге мақсат қоя алады, егер тәуекелге бел буатын болса, барлығын есеппен жасайды. Қалыпты жағдайда мұндай іс- әрекет үлкен көлемде жетістік алып келеді. Салмақты деңгейде Зейгарник эффектісі көрінеді яғни соңына дейін аяқталмаған істер аяқталған істерге қарағанда есте қалады. Өздерінің сәтсіздіктерін асыра бағалауға бейім жеткен жетістіктеріне қарағанда. Қиын жағдайлы мәселелерді орындағанда және орындау барысында уақыт аздығында нәтежиелік жұмыстары жақсарады. Жасайтын жұмысына қызығушылығы қиындығына қарай пропорционалды болып келеді яғни жұмысы қиын болса, қызығушылық артады және керісінше. Бірақ мұндай қызығушылық тек қана жұмысты ешкімсіз өзі таңдаған кезде байқалады. Егер сол жұмыс барысында сәтсіздікке ұшырасы оның қызығушылығы сол орнында қалады.

Сәттіліктен қорқудың мотивациясы теріс негативті жағдайға жатады. Мотивацияның бұл түрімен адам, ең алдымен, бұзылудан, сәтсіздіктен, сөгіс пен жазадан аулақ болуға тырысады. Бұл жағдайда теріс салдарларды күту адамды анықтаушы шешім болады. Әлі ештеңе істемеген адам, мүмкін болатын сәтсіздіктерден қорқады және оны болдырмаудың жолын ойлайды, жетістікке жету жолдары туралы мүлдем ойламайды. Бұл типтердің мінездері толығымен жоғарыда жазылып кеткен мінезге қарама қарсы болып келеді яғни инициативасы жоқтың қасы, жауапкершілікті жұмыстан бас тартады, оны орындамас үшін көптеген амалдардың ойлап табуын қарастырады.

Жоғарыда айтылғандай мотивацияны объективті (сыртқы) және субъективті (ішкі) деп бөледі. Сыртқы мотивация – студенттің сырттан әсер ететін күштер, пікірлер, дәстүрлер т.б. жатады. Сыртқы мотивацияға алдымен әлуметтік-этикалық компонент, эмоционалды-коммуникациялық компонент әсер етеді.

Ішкі мотивацияға – студенттің жеке талпыныстары, жеке қалаулары, яғни ішкі қозғаушы күші, қажеттіліктері жатады. Мотивацияның бұл формасына аксиологиялық, мақсатты-еріктік секліді барлық негізгі компоненттер жатады. Студенттің мотивация иерархиясының қалыптасуы сыртқы компоненттердің қалыптасуынан басталады. Кейінен, ол ақырындап трансформацияланып, ішкі компоненттерге көшеді. Дәл осы себепті, студенттің мотивациясының сәтті қалыптасуы үшін жақындары мен оқытушылары тарапынан болатын қолдаулар өте маңызды. Үнемі оған күш беріп, жарысқа қатысуына қызығушылық танытып отыру керек.

Студенттің сыртқы мотивациялық компоненттерінің қалыптасуы, ішкі компоненттерінің қалыптасуына қарағанда нақты бір жас кезеңдерінде жүреді. Басында студенттің тек сыртқы мотивациялық компоненттердің қалыптасуы үшін жұмыс атқарса, уақыт өте келе сабаққа дайындықтары мен оқу жарыстар оның жеке қажеттілігіне айналып кетеді де, сәйкесінше психологиялық стереотиптің қалыптасуына (ішкі мотивацияның) алып келеді.

Мотивациялық процесстердің трансформациялану құбылысы, білім саласында санның сапаға өту процессінде көрініс табады. Көп реттік әртүрлі кәсіби мамандану пәндерінің жүктемелері, бірнеше рет оқу іс-әрекеті барысында психологиялық адаптациясын көрсететін нақты шартта стереотиптің қалыптасуына алып келеді.

Оқу мотивацияның қалыптасуы – организмде беріктілік қорының қалыптасуы болып табылады. Күннен күнге өз мамандығы бойынша терең дайындалу, жүктеменің ақырындап өсуі соңында биомеханикалы және физиологиялық тұрғыдан ғана емес, сондай-ақ моральдік тұрғыда оң нәтижелерге алып келеді. Білім саласында оқу мен білімденудің жақсы эмоцияларды жинақтау үлкен маңызға ие. Себебі олар көп жинақталуы нтижесінде, ішкі мотивацияға сәйкес келетін беріктілікті қалыптастырады. Білімденудің психологиялық негізі осығанда байланысты. Мотивация – бұл студенттің кәсіби қызметке деген дұрыс қарым-қатынасының нәтижесі.

Осылайша, академиялық пән ретінде психологияны зерттеуге студенттердің оқу мотивациясы мәселесі маңызды мәселе болып табылатынын атап өту қажет. Сонымен қатар, аталған проблеманы зерттеушілер оқу қызметінің тиімділігіне мотивацияның әсерін анықтады (Н.Ц Бадмаева, В. Г. Леонтьев, Н. И. Мешков, Ю. М. Орлов, А. А. Реан және т.б.). Өз кезегінде, оқыту жағдайында мотивациялық саланың қалыптасуы қазіргі еңбек нарығында оның бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін жоғары кәсіби және әлеуметтік мәртебесі бар студент тұлғасының дамуына ықпал етеді.

Жоғарыда айтылғандардан, кәсіби қызметтің барлық этаптарында эмоционалды компоненттің болуы маңызды және ол келесіреден көрініс табады:

- білім беру жолдарын жиі жаңартулар және сыртқы жағдайларын (тәрбие сағаттарын, тренингтер сұрақ жауап) өзгертіп отыру;
- білім тапсырмаларын топтардың құрамында жасау;

- студенттің психологиялық күйіне әсер ететін жүктемелерді алмастырып отыру.

Мұндай жағдай сабақтардан алған жағымды эмоцияларды бекіту үшін және кәсіби қызметте мотивациялық фонды қалыптастыру үшін өте қажет. Студенттің мотивацияны арттыру немесе қалыптастыру кезінде өзінің білім беру түрінде визуалды бақылауларды жасау маңызды. Яғни, өзінің кәсіп түрі бойынша бағдарламаларды, оқу жарыстарын көру, кітаптарды, тарихты оқу т.б. Бұл орталық жүйке жүйесіндегі жүйке импульстерін қозғалысқа түсіруге негізделеді. Студенттің психологиялық дайындығының негізі ретінде, мотивация, жүйке жүйесіне, сыртқы емес, ішкі психологиялық әсерлердің негізінде дамиды.

Студенттердің мотивация саласында жеке тұлғаның құндылықты бағдарларына ерекше рөл беріледі және олардың арасында келесілерді атауға болады:

- жеке бедел, қоғамда мойындау;
- жоғары материалдық табыс;
- кәсіби қызметтегі шығармашылық;
- өзін - өзі дамыту;
- өз даралығын қолдау және ашу;
- өзінің коммуникациялық мүмкіндіктерін кеңейту;
- қойылған мақсаттардағы табысқа жету.;
- рухани даму;
- қоғамдық маңызы бар салада іске асыру.

Бұл мотивтердің түрлері студенттердің оқу іс-әрекетінің сипатына өз үлесін қосады және оқыту түрін дұрыс таңдау арқасында студенттердің оқу мотивациясын мақсатты түрде қалыптастыру қажеттілігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Психологияны оқытудың алғашқы кезеңдерінде мақсатты болжау тренингін жүргізсе болады, мотивациялық тренинг барысында студенттер мотивация иерархиясын түзеді, өз мотивтерін талдайды, түсінеді, өз өмірінің қысқа мерзімді және алыс мақсаттарын қалыптастыруға тырысады. Бұл кезеңде педагог студенттерге психологиялық білімнің ойлаған жоспарларына қалай көмек бола алатындығын түсіндіреді.

Ең өнімді оқыту студенттердің жас ерекшелік қажеттілігі ескерілетін, білім практикада өңделетін, тапсырмалар шығармашылық сипатта болып табылса студент үшін жетістік жағдайы құрылады.

Осылайша, студенттер үшін беделдің мотивтері, коммуникативтік, кәсіби мотивтері жас ерекшеліктеріне келтірілгенде айқындала бастайды. Оқу мотивациясын қалыптастыру үшін оқушылардан белсенді іздеу қызметін талап ететін мәселелер мен тапсырмаларды қолдану қажет.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. I. Bakshaeva, N.A. *Psihologiya motivacii studentov* / N.A. Bakshaeva, V.V. Verbickij. – M. : Logos, 2006. – 184 s.

2. Zanyuk, S. *Psihologiya motivacii. Teoriya i praktika motivirovaniya. Motivacionnyj trening* / S. Zanyuk. – Kiev : Nika-Centr : El'ga-N, 2001. – 352 s.

3. *Metodika dlya diagnostiki uchebnoj motivacii studentov (A.A.Rean i V.A.Yakunin, modifikaciya N.C.Badmaevoy)* / Badmaeva, N.C. *Vliyanie motivacionnogo faktora na razvitie umstvennyh sposobnostej : monografiya* / N.C. Badmaeva. – Ulan-Ude, 2004. – S.151-154.

4. *Psihologiya motivacii i emocij / pod red. Yu.B. Gippenrejter, M.V. Falikman.* – M. : AST : Astrel', 2009. – 704 s.